

פנזן זן ליר בירושלים

מרחפת על פני המים

ערב דיון לכבוד ספר שיריה של מיכל הלד

יו"ר: פרופ' עליזה ג'ניאז-מיוחס, אוניברסיטת תל-אביב

פרופ' חביבה פדיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ד"ר מאיר בזגלו, האוניברסיטה העברית בירושלים

ד"ר אמנון רז-קרקוצקין, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ד"ר מיכל הלד, האוניברסיטה העברית בירושלים

קריאת שירים: המשורר שמעון שלוש

שירה: הזמרת יסמין לוי

יום חמישי, ב בכסלו תש"ע, 19 בנובמבר 2009

עליזה ג'ניאז-מיוחס:

הדובר השני שלנו הוא ד"ר מאיר בזגלו, מרצה בחוג לפילוספיה של האוניברסיטה העברית בירושלים. תחומי התמחותו כוללים פילוסופיה של הלוגיקה, מחשבת ישראל ומטפיזיקה, חברה וחינוך. לצד עיסוקיו האקדמיים פעיל ד"ר בזגלו בבעיות חברה וחינוך בישראל ומנהל המכון לחקר הטיפוח בחינוך. ד"ר בזגלו הוא בנו של רבי דוד בזגלו, פייטן חשוב מגדולי הפייטנים במרוקו. מאיר בזגלו פעיל בהתחדשות מסורת הפיוט בישראל. מספריו של ד"ר בזגלו: עד נכון היום, 2007; ושפה לנאמנים: מחשבות על המסורת, 2008. במחקרו זה מבקש ד"ר בזגלו לחשוף את יסודותיה של השקפת העולם המכונה בישראל 'מסורתית', כשהכוונה למסורתיות המזרחית המתהווה. פרופ' ברוך קימרלינג המנוח ראה במסורתיות המזרחיות את הרפורמציה הפופוליסטית דתית המקורית ביותר ביהדות מאז הופעת החסידות. אני שמחה להזמין את ד"ר בזגלו לומר את דבריו. בבקשה ד"ר בזגלו.

מאיר בזגלו:

ערב טוב לכולם. זה באמת מרגש. אחרי הרבה זמן שהתעכב כל העניין שהיה אמור להיות קודם. מזל טוב למיכל ותודה על הספר. כקורא – תודה שזיכית אותי, אותנו. אני לא בדיוק, כמו שאתם ראייתם מהקונטקסט, נכון שיש לי זכות אבות בענייני פיוט ושירה, וגם אני אוהב [שירה], אבל אני לא בקיא כל כך בעולם של הפרשנות והביקורת הספרותית. אני פה כי אני ידיד של מיכל, אני נהניתי ואגיד כמה מילים שנראה לי נכון לומר.

הנחתי שידברו, ומן הסתם צריך לדבר הרבה על עניין הדו-לשוניות. אבל מאוד חשוב לנסות להבין מה עושה מיכל דווקא לשפות הספציפיות, במיוחד ללאדינו. מה עובר על הקורא תוך כדי כך שהוא קורא ונחשף ללאדינו, דבר שמכריח אותו בכל פעם לפגוש את השפה הזאת עוד ועוד. מה יודע ישראלי על לאדינו בהתחלה? בהתחלה הוא יודע שוק מחנה יהודה, יהורם גאון. ישראלי רגיל, אני מתכוון, אחד מקרית-ים ששומע עם החבר'ה מהשכונה את הגשש החיוור. נכון? זה פחות או יותר מה שיש. אבל בקריאה של הדברים של מיכל פתאום קם משהו מאוד מאוד רציני, מאוד גדול, עם הקשרים למרחבים שונים לחלוטין.

במרחבים האלה, ברמה הספציפית כמובן, אני מייד יודע שאמא, שלמרות שאנחנו ממרוקו, מקזבלנקה, היא יודעת ספרדית, ואני בדיוק בדרך לשאול אותה איך קוראים את המילה הזאת, ואיך קוראים את המילה הזאת. וזה מתחיל להתעורר. אחר כך מתעוררים כל התרבות העות'מאנית, וכל המרחב, וכל ההיסטוריה, וכל המקום שאנחנו נמצאים בו, שהוא לאט לאט צומח ואנחנו מתחילים להבין שאני יכול לפתח איזשהו קשר לתורכיה (לאו דווקא דרך ראש הממשלה הנוכחי), ולראות את הדברים אולי על-פני איזו פרספקטיבה אחרת לגמרי. ואז מתעוררות מתהום נשייה מאות שנות שיכחה. פתאום אני ככה גם הולך להסתכל באינציקלופדיה על לאדינו, שלחן ערוך, ואני יודע שרבי יוסף קארו משתמש בשבעים ושתיים מילות לאדינו שמופיעות אצלו בשלחן ערוך. והדברים קמים, ואתה רואה שזה משהו חי, היה חי, אבל לאט-לאט הוא מתחייה א-פרופו הקריאה.

מה שאני חושב, ופה אני רוצה לדבר באמת על הדברים של מיכל, מה שמיכל עושה היא נותנת, דרכה אנחנו יכולים לקבל איזושהי תמונת מצב עלינו היום. היא עושה דבר שאפשר לקרוא לו 'הנכחה של הלאדינו', ואי-אפשר שזאת לא תהיה הנכחה פוליטית. זאת אומרת פוליטית במובן

הרחב, אני לא מתכוון למפלגות, כן? אני מתכוון למשהו שנוגע לזהות, למצב העכשווי, למתחים העכשוויים, להתחדשות היהודית, לפוסט-שואה ולזהות הישראלית המתחדשת, ולכל מה שעובר עלינו. אז הלאדינו, אני חושב לראשונה, פתאום אנחנו רואים שהיא מקבלת איזה ממד פוליטי. והניגוד, ודווקא היא! אי אפשר שלא לראות את הנועם והרכות, החן והכייפיות שיש בלאדינו. את שירי הערש, את כל המסורת, את כל החן. אבל אנחנו מניחים אותה בסביבה שהיא חומצית כולה, כי אנחנו חומציים. ואז אנחנו רוצים לבדוק, אנחנו מקבלים איזושהי השוואה, איזושהי מתח, בין המצב שלנו, שהוא משוגע לגמרי, לבין הקסם הזה של הלאדינו. זה הניגוד. אני זוכר שפעם לייבוביץ' זכרוננו לברכה, שהיה אדם לא רגוע במיוחד, אני זוכר שפעם צילמו אותו שר בבית כנסת. הוא שר 'אברהם אבינו פאדרי קירידו', אז הניגוד בלט שם: לייבוביץ' אינדיפרינטי מבחינה ערכית, כן? ופתאום אתה רואה אותו באיזה מין נועם לאדינו כזה, כייפי, זה היה מאוד מנוגד. מפה אנחנו לוקחים את הלאדינו, אנחנו משתמשים בה כדי לראות מי אנחנו.

יש כמובן הרבה ממדים, אני יכול לדבר הרבה, אפשר לדבר הרבה על הדו-לשוניות. מה נותנת דו-לשוניות? הדו-לשוניות והיהודיות? היהודיות היא כולה דו-לשוניות. הדו-לשוניות כהגנה: השפה השנייה שאני יכול ללכת ולברוח אליה מפני האור הכבד של השפה השלטת, הרפלקסיה שנותנת לי הדו-לשוניות, הביקורתיות שדרכה אני יכול להסתכל על אותו דבר בשתי שפות. אני מכיר את זה על עצמי אז אני מניח שישנם הדברים האלה, אבל מה שמעניין אותי הוא דווקא המתח הזה בין ההנכחה של הלאדינו ממש בעת הזאת, והניסיון להבין אותה. כי זה באמת יהיה ספציפי מאוד למיכל ולמה שהיא כתבה, ולא למה שאיש אחר אולי היה עושה, למה שאני אולי הייתי יכול לכתוב בערבית מרוקאית. לכן חשובה דווקא ההנכחה הזאת.

עכשיו, הדבר שאתה קורא בשירים. יש, אי אפשר להחמיץ, ממד מאוד... מוטיב שחוזר כל הזמן על עצמו – והוא הפירות. יש פירות לאורך כל החיבור. אנחנו רואים את הרימון ואת התאנים, ואת הרימון שוב ואת התאנים, ואת הקינמון וגם חלב ודבש, ובשמים ואגסים, וכל הזמן הפירות האלה חוזרים. אני מאוד אוהב פירות, אבל שם צריך להתחיל להקשיב להם בצורה אחרת. ישנו האמן הגדול, אגב, האיש הזה שמצייר את האגס בכל מקום, בק. אז באותה צורה הפירות הם המוטיב החוזר. אבל הפירות יכולים לעשות אקטואליזציה של מה שאמרתי קודם. הם הופכים להיות, בעיניי, מערכת קואורדינטות. כי אני יכול לראות במה שמיכל עושה מפרי שיקוף של המצב שלנו. אני אדגים את זה. בחרתי רק כדי להשוות את הייחודיות של מה שיש פה עם

הפירות, כי אפשר בקלות לטעות וליפול לתפיסה אחת בלבד ולעצור שם, אבל יש התפתחות ויש שינוי. אז בואו ניקח, כנקודה שממנה אנחנו מתחילים אני רוצה לקחת ציטוט של ביאליק, את הרימון. ונראה מה עושה מיכל מהרימון ככה נוכל להבין איפה אנחנו, בסדר? ביאליק אומר בשיר "בין נהר פרת ונהר חידקל": 'אימרי לו הגן פורח, נעול הוא ואין פותח רימון שם יש בין עליו אך אין מי שייברך עליו'. אז כאן הרימון בהמתנה, והוא מחכה לקטיפה, ויש צער הבסיסי על הפרי שלא קוטפים אותו.

אבל בואו נראה את הרימון בשיר אחר, ותראו את ההבדל איפה אנחנו נמצאים ואיפה ביאליק היה נמצא. אני אקרא בעמוד נ"ב מי שרוצה לעקוב.

בְּחֶצֶר שֶׁל הַבַּיִת מְסַפֵּר מ"ח הַרְמוֹנִים
מִתְפַּוְצָצִים מִתְשׁוּקָה
לְהִקְטֹף
וְהַשְׂכָּנִים הַחֲדָשִׁים
עֹנְרִים

נִפְשֵׁי יוֹצֵאת אֲלֵיכֶם רְמוֹנִים וְאַתֶּם
מִתְבַּיְשִׁים
עַל הָעֵנָף
בְּזֶמַן הַרְמוֹן

כְּשֵׁיִהִיו הַשְׂכָּנִים הַחֲדָשִׁים
רוֹאִים
יְהִי זְמַן הַרְמוֹן זְמַן
הַנְּאֻלָּה

מה שאנחנו רואים פה הוא מודעות לעיוורון של האחרים שלא רואים את הרימון. פה המשוררת לא שמה את עצמה כרימון, אלא היא שמה את עצמה כמי שרואה כשאחרים לא רואים. אבל זאת לא הדרך היחידה שבה זה מופיע. מייד בעמוד נ"ג, נקרא עוד שיר הלוך ושוב ונסתכל קצת. אני קורא מהבית השני:

כָּל אֲסָרֵי

בְּפָרְפוּרֵי תִשְׁרֵי הַגְּנָה הָעֲרֵלָה

מִתְעַקֶּשֶׁת עַל שְׁמֹנוֹהָ

אוֹסֶרֶת עָלַי לְטַעַת בְּפִנֵּת בֵּיתִי הַחֲדָשׁ

לִימוֹנֵי הַמֶּזֶל הַיָּחִידִי הַבִּי-שֶׁקֶד

וּמִינֵי עֵצֵי בְּשָׂמִים

וְאוֹלֵי טוֹב

שְׁאוֹסֶרֶת

שֶׁהַשְּׂמֹנוֹן נָקִי וּמִי אֲנִי שְׁאֵתְרָגְמִים אוֹתוֹ לְאֵילָנוֹת

פה הפירות מופיעים במישור אחר לגמרי. אקרא עוד שני קטעים בעמוד צ"א. פה אנחנו נראה, אפשר להגיד, שהפירות אצלה הם כמעט כמו סימני פיסוק. הם חוזרים כל הזמן והפונציקה שלהם היא הרבה פעמים הרגעה. בואו נגיד, ציירים יכולים להשתמש בנושא פרחים או פירות, מצייירים פירות ודרך זה מרגיעים משהו. כאן אני חושב שהפירות משמשים כמשהו שמרגיע מפני דבר איום שקורה ברקע. יש משהו איום, תוכני מאוד, עמוס מאוד, כבד מאוד, ומיכל משתמשת בפירות כמו בסימני פיסוק, הרגעה, סמלים. לא הדבר עצמו אלא משהו שבא לפייס בין הדברים. בואו נראה קטע שהוא מין מחאה, שבו היא מדברת על אי-המצב של השירה. ותראו איך הקינמון נכנס לכאן:

תנודתם המתמדת של השירים היא פנימיות הלב שלהם, ובצי ספינות השיר שבספר משייטת סירה קטנה כמו זו שמפלסת נתיב לספינות הגדולות העושות את דרכן בואכה אסיה ואירופה. סירת הקנמון מרגיעה את הנתיבים ומונעת התנגשויות הרות אסון בעדינות, כמי שיודעת את מנעד הקולות שנרקם מחופת כל השירים הנפרשים מעליה. והרוח המאיימת לטלטל את הסירה הקטנה באה מעולם אחר. עולם שבו אין לספינות השיר זכות קיום.

הנה, קינמון, בקטע שבא להגיד איזו הפגה. כך אני קורא אותו. ובסוף נקרא את השיר הראשון בספר. השיר הראשון חוזר עוד פעם למוטיב רגיל, שלא רואים, לא רואים את הפרי, לא רואים את הוורד, אבל הוא בהקשר כל-כך שונה. כל כך אומר איפה אנחנו נמצאים. אקרא את השיר הראשון.

שׁוֹשַׁנַּת הַרוּחוֹת

אֱהִיָּה אֲשֶׁר אֱהִיָּה
שׁוֹשַׁנָּה כִּי שׁוֹשַׁנִּים הָיוּ
אֲמוֹתַי
אֲשֶׁר אֱהִיָּה
אֱהִיָּה
הַיּוֹנָה שְׁבַשְׂרִיר

חַיִּין לָהּ מֵאֵל חַיִּי חוֹנֵה טוֹרֵי בָּיָם נֶצֶב מִגְדָּל
חַיִּין לָהּ טוֹרֵי חַיִּי חוֹנֵה בְּיִנְטָאנָה בְּמִגְדָּל חֵלּוֹן
חַיִּין לָהּ בְּיִנְטָאנָה חַיִּי חוֹנֵה בְּחֵלּוֹן
פְּאֵלּוֹמְפֵה יוֹנָה
חַיִּי חַיִּי לֹס מֵאֲרִינִירוֹס יִיאֲמָה לְיִוְרְדֵי הַיָּם קוֹרְאָה

אֵת הַשִּׁיר שְׁרוֹת מֵאוֹת שָׁנִים אֲמָא שְׁלִי וְסִבְתָּא שְׁלִי וְאֲמָא שְׁלֵה וְיִוְרְדֵי הַיָּם
אֵינָם שׁוֹמְעִים אֵת
עָלֵי הַכּוֹתֶרֶת שְׁלֵהוֹן מְרַחֲפִים עַל הַיָּם שְׁהוֹפֵךְ כְּלוֹ חַגּוּאָה רוֹזְאָה
מִי וְרָדִים

אנחנו נעצור כאן. אז אני מודה לך מאוד. תודה רבה.